

Arap Ayaklanması: Dönüşümü Etkileyen Faktörler

Meliha Benli Altunışık*

Özet

2011'de Tunus'ta başlayan ve birçok Arap ülkesine yayılan toplumsal ayaklanmalar Ortadoğu siyasetini derinden etkilemektedir. Bu çalışma Arap ayaklanmalarının niteliğine ilişkin genel bir analiz yapmaktadır, ardından ayaklanmaların çıktıığı ülkeleri sınıflandırarak özellikle iki faktör açısından bu ülkelerdeki gelişmeleri incelemektedir. Çalışma, farklı ülkelere özgü diğer faktörlerin de önemini kabul etmekte, ancak iki temel etkenin bu ülkelerdeki siyasetin evrilmesinde en önemli iki faktör olduğunu iddia etmektedir. Bu etkenler, ülkelerin toplumsal özelliklerini ile uluslararası ve bölgesel siyasetteki yerleridir.

Anahtar sözcükler: Arap ayaklanması, Arap baharı, ayaklanması nitelikleri, toplumsal yapı, siyaset

Arab Revolts: Factors Affecting the Transformation

Abstract

Social revolts that started in the beginning of 2011 and expanded to the other Arab countries seriously affected the Middle East politics. This study will make a general analysis about the characteristics of the revolts, then classifies the countries of the revolts, and examines the developments in these countries in terms of two factors. Having accepted the existence and importance of other factors unique to different countries, the study claims that the social formations of these countries and their place in the regional and international politics appear as the two most important factors in the development of politics in these countries.

Key words: Arab revolts, Arab Spring, characteristics of riots, social structure, politics

* Prof. Dr. ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi. E-posta: maltunis@metu.edu.tr

Giriş

Bu yılın başında Tunus'ta başlayan ve daha sonra birçok Arap ülkesine yayılan toplumsal ayaklanmalar nasıl sonuçlanırsa sonuçlansınlar şimdiden Ortadoğu siyasetini derinden etkiledi. Bu makale bu ayaklanmaların niteliğine ilişkin genel bir analizden sonra, ayaklanmaların çıktıığı ülkeleri sınıflandırarak özellikle iki faktör açısından bu ülkelerdeki gelişmeleri incelemektedir. Bu bağlamda farklı ülkelerde özgü diğer faktörlerin de önemini kabul etmekle birlikte, genel olarak ülkelerin toplumsal özellikleri ile uluslararası ve bölgesel siyasetteki yerlerinin bu ülkelerdeki siyasetin evrilmesinde en önemli iki faktör olarak ortaya çıktığı iddia edilmektedir.

Arap Ayaklanmalarını Nasıl Anlamalı?

Arap ayaklanmaların düzeyi ve yaygınlığı şaşırtıcı olsa da, bu ülkelerin birçoğunun yaşadığı kronikleşmiş sosyoekonomik problemler ve siyasi meşruiyet sorunları alttan alta bir toplumsal muhalefeti biriktiriyordu. On yillardır süregelen kalkınmacı söyleme ve bölgeye akan petrol gelirlerine karşın, Arap devletleri halklarına gerekli refah seviyesini sağlayamamış ve kalkınma emellerini gerçekleştirmemiştir.¹ Son 20 yıldır uygulanan neo-liberal politikalar ise zengin-fakir ayrımını derinleştirmiştir, sosyal devleti yok etmiş ve ortaya çıkan “ahbab-çavuş kapitalizmi” toplumsal adalet duygusunu zedelemiştir. Özellikle yillardır yüksek nüfus artışı yaşayan Arap dünyası nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan genç kesime eğitim ve iş olanakları sağlayamamıştır. Üstelik Arap rejimleri gittikçe daha otoriterleşmiş, sözde cumhuriyet olan rejimler bile yerlerini öğullarına bırakmaya hazırlanan tek adam rejimlerine dönüşmüştür. Bu durum bölge ülkelerinde ciddi siyasi meşruiyet sorunları yaratmıştır. Ayyuka çıkmış yolsuzluklar, gittikçe daha baskıcı olan ve herhangi bir muhalefete izin vermeyen rejimler ve bu rejimlerin halkın duyarlılıklarını yansıtmayan dış politikaları toplumsal muhalefeti tetiklemiştir. Arap ayaklanamaları ülkelerin kendi dinamikleri ile şekillense de genel olarak ortak bir talebi yansımaktadırlar: kitlelerin isteklerine duyarlı rejimler.

Ancak bu ayaklanmaların seyri ülkeler bazında söz konusu ülkenin tarihi, sosyal yapısı, toplumsal muhalefetin özellikleri, devlet kurumlarının tarihsel dönüşümü, küresel siyaset ve ekonomideki rolü vb. faktörlerin etkisiyle önemli farklılıklar göstermektedir. Bu faktörler bu ülkelerdeki dönüşümün nasıl evrileceği konusunda da ipuçları taşımaktadır. Bu bağlamda ülkelerdeki dönüşümleri ele alırken söz konusu ülkeler kabaca üç gruba ayrılabilir:

1 Arap ülkelerinin kalkınma problemleri Arap sosyal bilimcilerce hazırlanan ve ilki 2002 yılında çıkan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Arap İnsani Kalkınma raporlarında gözler önüne serilmiştir.

Birinci grupta varolan rejimlerin yıkıldığı ve bir geçiş dönemi içinde olan üç Kuzey Afrika ülkesi Tunus, Mısır ve Libya bulunmaktadır. Aslında bu grupta Tunus ve Mısır'daki gelişmeler daha fazla benzerlik göstermektedir, Libya ise hem ayaklanmanın niteliği, hem de rejimin sadece iç muhalefet eliyle değil dış müdahale ile yıkılması bakımından diğer ikisinden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Ancak sonuç olarak bu üç ülke de şimdi yeni bir rejime geçiş problemleri yaşamaktadır.

İkinci grupta toplumsal muhalefetin bir ayaklanması dönüştüğü ancak henüz var olan rejimleri devirmeyi başaramadığı ülkeler sayılabilir. Bu ülkeler Yemen, Bahreyn ve Suriye'dir.

Üçüncü grupta ise henüz muhalefetin bir ayaklanması dönüşmediği ülkeler bulunmaktadır. Bu ülkelerin önemli bir kısmını monarşiler oluşturmaktadır. Tarihsel olarak Ortadoğu monarşilerinin toplumsal muhalefeti “ehlileştirmede” daha başarılı oldukları bilinmektedir.² Bu anlamda monarşilerin, özellikle Ürdün, Fas ve Bahreyn hariç Körfez'deki krallıkların, Arap dünyasındaki bu yeni dalgadan kendilerini ne derece koruyabilecekleri ve halen aldıkları bazı tedbirlerin yeteri olup olmadığı zamanla ortaya çıkacaktır. Ancak ülkelerindeki muhalefeti bir ayaklanması dönüşmemesinde bu zamana kadar gösterdikleri “başarı” bu konuda yeni çalışmalar yapılmasını gereklili kılmaktadır. Bu çalışmada bu ülkeler grubundaki muhalefete ve rejimlerin sınırlı reform politikalarına değiilmeyecek, sadece ilk iki gruptaki ülkeler irdeleneciktir.

Tunus, Mısır ve Libya: Geçiş Nereye?

Bu üç ülkenin daha önceki iç dinamikleri ve dış dünya ile ilişkileri toplumsal muhalefetin yapısını belirlediği gibi bundan sonraki dönüşümü de etkileyecektir.

Arap ayaklanması tetikleyici ülke olan Tunus'ta olaylar ülkenin ihmali edilmiş ve son yıllarda yaşanan ekonomik büyümeden hiç de nasibini alamamamış iç kesimlerinde başlamış ve kiyidaki başkente yayılmıştır. Başkentte ise Tunus'un bir zamanlar oldukça güçlü olan ancak daha sonra rejim tarafından bastırılan sendikaları ayaklanması sahiplenmişlerdir. İşsizlik, artan gıda fiyatları, özellikle WikiLeaks belgelerinde de yer alan ayyuka çıkış yolsuzluk ve baskıcı politikalar ayaklanması tetikleyen faktörler olmuştur. Tunus'ta dengeyi rejim aleyhine bozan gelişme ordunun rejime karşı mesafe koyması ve sonuçta ayaklanmadan yana tavır alması olmuştur. Bu kararda son yıllarda Ben Ali rejiminin ordudan çok polise dayanması ve bir polis devletine dönüşmesinin rol oynadığı düşünülebilir.

2 Lisa Anderson, “Absolutism and the Resilience of Monarchy in the Middle East,” *Political Science Quarterly*, Cilt: 106, No: 1, Bahar 1991, ss. 1-15.

Ben Ali'nin ülkeyi terk etmesiyle 23 yıllık iktidarı sona ermiş, yeni bir rejime geçiş sağılamak üzere eski rejimin unsurlarının da dahil olduğu bir geçici hükümet kurulmuştur. Geçici hükümette eski rejimin önemli isimlerinin yer almazından ve geçiş sürecinin yavaş işlemesinden şikayetçi olan halk protestolarına devam etmiştir. Son olarak Mart ayında yeni anayasayı da yapacak olan geçici meclis seçimlerinin Ekim 2011 sonunda yapılacağı ilan edilmiştir. Bu karar, genel seçimlerin daha önce ilan edildiği tarihten daha ileri bir tarihe alınacağı anlamına gelmektedir.

Tunus'ta görece barışçıl yöntemlerle gerçekleştirilen değişimin nasıl evrileceği halen belirsizliğini korumaktadır. Ülkede yeni rejimin niteliği ve özellikleri konusunda önemli tartışmalar yapılmaktadır. Bu çerçevede önemli bir tartışma İslamcı An-Nahda (Uyanış) partisinin siyasi siteme nasıl eklenleneceği sorusudur. Kurulduğundan beri laiklik ilkesini benimsemiş Tunus'ta laikliğin bir toplumsal tabanı vardır. Laik kesim Ben Ali'nin devrilmesinde pek de etkisi olmamış İslamcıların "Yasemin devrimini" ele geçirereklerinden korkmaktadır. Yeni kurulacak düzende laikliği korumak istemektedirler. An-Nahda hareketinin yeni sürgünden dönen lideri Ghanoushi'nin bu konuda yatırıcı söylemlerine rağmen bu kaygılar tam olarak ortadan kalkmış görünmemektedir. İslamcı bir partinin seçimlerde nasıl bir destek alacağı belli değildir çünkü daha önceki dönemlerde böyle bir partinin kurulmasına izin verilmemiştir. Sadece 1989 seçimlerinde bağımsız adaylar olarak seçime giren İslamcılar yüzde 17 civarında oy aldıkları düşünülmektedir. Öte yandan İslamcılar da "solculardan" şikayet etmekte, Tunus'ta solun yeni sistemi kendine göre şekillendirmeye çalıştığını iddia etmektedirler. Kısacası, ülkenin geleceğini şekillendirmek için çeşitli gruplar arasında mücadeleler yürütülmektedir. Bu bağlamda Ekim ayı sonunda yapılacak seçimler önemli olacaktır.

Mısır'da durum daha karmaşıktır. Tunus'a oranla çok daha büyük bir nüfusa sahip olan, insani gelişme kriterleri açısından çok daha geride bulunan ve ABD ve İsrail açısından stratejik öneme sahip Mısır'da Mübarek sonrası dönemin sancıları daha fazla hissedilmektedir. Yine Tunus'tan farklı olarak Mısır'da ayaklanmanın başlat güçleri şehirli ve daha kozmopolit genç nüfus olmuştur. Örneğin Mısır'da örgütülu muhalefetin en önemli temsilcisi olan Müslüman Kardeşler aktif olarak muhalefete görece sonradan katılmıştır.

Mısır'daki ayaklanma bu ülkede bir süredir artan muhalefet söz konusu olduğunda çok da şaşırtıcı olmamıştır. Bu ülkede önce ABD'nin Irak işgalini protesto mitingleriyle başlayan tabandan gelen protestolar 2004 yılında *Kifaya* (Yeter) hareketine dönüşmüştür. Bu hareketin en önemli özelliği siyasi yelpazenin her tarafından kişileri ve grupları bir araya getirmesidir. Hareket o dönemde 2005

anayasa referandumu ve başkanlık seçimleri konularında aktif sokak muhalefeti yapmıştır. Bu hareket tabandan gelmesi, barışçı protesto yöntemini kullanması ve Nasırıcı, İslamcı, Liberal, Sosyalist kesimlerin gevşek ittifikine dayanmasıyla Arap dünyasında gelişen yeni stil muhalefetin de habercisi olmuştur.

2011 yılında gösteriler başladiktan sonra önemli bir gelişme, Tunus'ta olduğu gibi Mısır'da da ordunun Mübarek rejiminden desteğini çekmesi olmuştur. Bu gelişme 30 yıldır ülkeyi yöneten Mübarek'in ayrılığında kritik bir rol oynamıştır. Ordunun bu tutumunda Nasır döneminden beri yönetici elitin parçası olmuş ordunun bu konumunu sürdürmek için Mübarek'i feda etmeye karar vermesi ve iyi ilişkiler içinde olduğu ABD'nin de Mübarek'ten desteğini çekmesinin etkili olduğu düşünülebilir. Mübarek'in Kahire'den ayrılmamasından sonra Silahlı Kuvvetler Yüksek Komisyonu ülkenin yönetimini devralmıştır. Mısır'da da yeni düzene nasıl geçileceği ve nasıl bir düzen kurulacağına ilişkin tartışma ve mücadeleler sürmektedir. Bir yandan ordunun gücünü ne ölçüde sivil bir yönetime bırakacağı konusu tartışılmaktadır. Ordu doğrudan yönetimde kalma isteği olmadığını beyan etse de, Mısır'da yönetici blokun uzun süre parçası olmuş bir kurumun tamamen sivil yönetime geçişe izin verip vermeyeceği belli değildir. Ordunun yeni siyasi sisteme arka planda da olsa bir rolünün olması hem Mısır'ı "kaybetmek" istemeyen ABD'nin, hem de Müslüman Kardeşlerin etkinliğinden çekinen bazı laik kesimlerin istediği bir durumdur. Bu bağlamda İslamcı ve laikler arasındaki mücadele de Mübarek sonrası Mısır'ın önemli bir tartışma konusudur. Müslüman Kardeşler Mısır'ın en eski, en büyük, en örgütlü ve özellikle Yukarı Mısır'da en etkili muhalif grubudur. Mübarek sonrası dönemin en önemli aktörlerinden biri olarak yeni düzende yer almak istediği açıktır. Devleti yukarıdan ve toptan değiştirmeye niyetleri olmadıklarını sürekli beyan etseler de, Tunus'ta olduğu gibi laik kesimlerin güvenini kazanamamışlardır. Bu arada Müslüman Kardeşler'in içinde de farklı sesler olduğunu unutmamak gereklidir. Simdiden bu grubun içinden farklı partiler çıkmıştır. Mısır'da bütün bu tartışmalar ışığında seçimler ertelenmiştir. Silahlı Kuvvetler Komisyonun son açıklaması ilk genel seçimlerin 28 Kasım'da düzenleneceğini ilan etmiştir.

Tunus ve Mısır'daki geçiş sürecini etkileyen en önemli faktörlerden biri de ayaklanma süreciyle daha da derinleşen ekonomik problemlerin nasıl çözüleceği sorunudur. Büyük ölçüde turizm gelirlerine dayanan bu iki ülkede siyasi geçiş döneminde turizm gelirlerinde çok büyük düşüşler yaşanmıştır. Öte yandan küresel ekonomik kriz nedeniyle bu ülkeler bekledikleri dış yardımı alamamaktadır. Dolayısıyla yeni kurulacak siyasi sistemin önündeki en büyük zorluk daha da derinleşen sosyo-ekonomik problemelere acil çözümler üretmek olacaktır. Bunun da kolay olmayacağı açıktır.

Libya'nın durumu diğer iki ülkeden önemli farklılıklar göstermektedir. 1980'lerden beri çeşitli uluslararası ambargo altında olan Libya, 2000'li yıllarda Batı ülkeleri ile ilişkilerini düzeltikten sonra ekonomisini liberalleştirme yoluna gitmiştir. Bu politikalardan en fazla Kaddafi ailesi ve onların yakınında yer alanlar faydalannmıştır. Libya gibi petrol zengini nüfusu az bir ülkede kalkınma ve etkili bir gelir dağılımının sağlanamamış olması halkın tepkisini çekmiştir. Ayrıca verilen sözlere rağmen siyasi alanda reform yapılmaması da hoşnutsuzluğu artırmıştır. Şubat 2006'da Bengazi'de önce "karton krizine" tepki olarak başlayan ancak kısa sürede rejim karşıtı nitelik kazanan gösteriler aslında 2011 yılında olanların başlangıcı sayılabilir. Libya'nın tarihsel gelişimi ile siyasal ve toplumsal yapısı Libya'daki ayaklanmanın niteliğini etkilediği gibi bundan sonra Kaddafi-sonrası Libya'nın dönüşüm sürecini de etkileyecektir. Acımasız İtalyan sömürgeciliği döneminden sonra bağımsızlığını kazanan Libya devlet ve ulus kurma süreçlerini tamamlayamamış, hatta Kaddafi döneminde zayıf da olsalar işlemekte olan kurumlar ortadan kaldırılmıştır. Diğer taraftan önceden var olan bölgesel farklılıklar Kaddafi döneminde ortadan kalkmamış, ayrıca aşiret yapıları Kaddafi döneminde siyasi yönetiminin, rejim güvenliğinin ve ekonomik rant dağıtımının temelini oluşturmak suretiyle yeniden üretilmiştir.

Bu nedenlerle Libya'daki ayaklanma baştan itibaren silahlı yöntemlerle olmuş ve rejim tarafından da oldukça aynı yöntemlerle bastırılmaya çalışılmıştır. Yine ayaklanma önce Bengazi bölgesinde başlamış ve oradan yönetilmiştir. Bu bağlamda baştan itibaren muhalefetin kurumsallaşması ve öncelikle bir Ulusal Geciş Konseyi'nin kurulması muhalefetin başarısına katkıda bulunmuştur. Ancak Libya ayaklanmasıının diğer tüm ülkelerden ayıran en önemli husus uluslararası müdahale boyutudur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1973 No'lu kararı ile Libya üzerinde uçuşa yasak bölge ilan edilmiş ve daha sonra NATO'nun müdahalesi ile Kaddafi karşıtı güçlere yardım edilmiştir. Avrupa'ya yakınlığı, önemli bir petrol üreticisi olması, Kaddafi rejiminin destekleyen bir ülkenin bulunmaması Libya'yı farklı kılmaktadır. Bu anlamda böyle bir müdahalenin başka yerlerde de gerçekleşeceğini habercisi olmak yerine, Libya müdahalesi istisna olarak kalabilir.

Libya'da halen istikrarsızlık devam etmektedir. Başta Sirte olmak üzere ülkenin bazı yerlerinde Kaddafi yanlıları ile muhaliflerin savaşı sürmektedir. Muhalifler durumu kontrol altına alabilseler dahi ülkede iç savaş tamamen bitmeyebilir. Öte yandan nasıl bir rejimin ortaya çıkacağı da belirsizdir.

Yemen, Bahreyn ve Suriye: İstikrarsızlık Çıkmazı

Bu üç ülkede başlayan ayaklanmalar var olan rejimlerin yıkılmasına yol açmamış ancak rejimler de ayaklanmaları bastırmakta tam başarılı olamamışlardır. Ayrıca bu ülkelerdeki muhalefet oldukça bölünmüştür ve taktiksel de olsa birlikte hareket etme konusunda çok da başarılı olamamaktadır. Daha da önemlisi bu ülkelerdeki istikrarsızlık mezhepciliğin kışkırtılmasına yol açmıştır.

Arap dünyasının en fakir ülkesi olan Yemen'de işsizlik, yolsuzluk gibi problemleri protesto amacıyla başlayan gösteriler rejimin kaba güç kullanımı ile şiddetlenmiş ve Yemen cumhurbaşkanı Ali Abdullah Saleh'in istifasını isteme noktasına gelmiştir. Bu bağlamda bazı ordu mensuplarının ve hükümet üyelerinin saf değiştirmesiyle ülkenin bazı yerlerinde tam bir ayaklanma olmuş ve merkezi hükümet kontrolünü kaybetmiştir. 1990'da Güney ve Kuzey Yemen'in birleşmesiyle kurulan Yemen'de zaten bir süredir var olan ve hem bölgelerarası (Kuzey ve Güney), hem de mezhepler arası (Zaydi Houti ayaklanması) çatışma boyutları olan uyuşmazlıklar daha da derinleşmiştir. Ayrıca ülkede bir süredir Selefi hareketlerin de güç kazandığı bilinmektedir. Bu durum ortak bir muhalafetin oluşmasını zorlaştırmaktadır. 30 yıldır iktidarda olan ve kendisinden sonra oğlunu yerine geçirme planları yapan Saleh'in bir saldırısında yaralanması ve Suudi Arabistan'a götürülmesi ile muhaliflere bir fırsat olmuş ancak bunu kullanamamışlardır. Bunu fırsat bilen Saleh üç ay Suudi Arabistan'da kaldıktan sonra Eylül 2011 sonunda tekrar ülkeye dönmüş ve onun dönüsü çatışmaları tekrar başlatmıştır.

Bahreyn'de ise zaten yillardır süren huzursuzluk Tunus'la başlayan ayaklanmalarla birlikte hız kazanmıştır. Sokak politikası geleneği olan Bahreyn'de özellikle nüfusun yaklaşık yüzde 70'ini oluşturan Şiiler oldukça aktifdirler; partiler ve sendikalar gibi çeşitli örgütlenmelerin içinde olmuşlardır. Bu aktivizm karşısında başka çaresi olmadığını düşünen Sunni al-Kahalifa ailesi İngiltere'nin ülkeye 1971 yılında bağımsızlığını vermesinden sonra yönetimi paylaşmak üzere bir meclis oluşumuna izin vermiş ancak daha sonra 1975 yılında meclis monarşi tarafından fesh edilmiş ve 27 yıl sürecek olağanüstü hal ilan edilmiştir. 2001 yılında yeni Emir'in başa geçmesi ile yeni bir dönem başlamış; yeni bir anayasanın kabulü ile Bahreyn meşrutî monarşîye geçmiştir. Ancak bu dönemde sadece bir yıl sürmüş ve 2002'de anayasa askiya alınmıştır. Bu durum ayaklanmayı tetiklemiştir. Dolayısıyla Bahreyn'deki ayaklanmanın nedeni tüm vatandaşlar için eşitlik talebi ve anayasal monarşidir. Ancak Bahreyn'de nüfusun yaklaşık yüzde 70'ini oluşturan Şii nüfusa karşı ayrımcılık uygulanıyor olması Şii siyasi oluşumların muhalefette ağırlıklı olarak yer almamasına yol açmıştır. Bu durumda rejimin ve dışarıdaki destekleyicilerinin ayaklanmayı bir Şii ayaklanması

olarak tanımlayıp, İran'ın bu ayaklanması desteklediği iddiasıyla da geliştirerek muhalefetin isteklerini bertaraf etme yoluna gitmişlerdir. Güvenlik güçlerinin barışçı gösterileri zor kullanarak bastırması, yüzlerce kişinin tutuklanmasıının ardından ayaklanmanın tamamen bastırılması için Körfez İşbirliği Konseyi (Gulf Cooperation Council-GCC)³ kararıyla 14 Mart 2011'de çoğulukla Suudi askerlerinden oluşan bir müdahale gücü oluşturulmuştur. Bu arada Haziran ayında monarşi Şubat-Mart aylarındaki bastırmayı soruşturmak üzere bir Araştırma Komisyonu oluşturmuştur. Bu komisyonun raporunu Ekim sonunda yayılmasına beklenmektedir.⁴

Şimdilik Bahreyn ayaklanması büyük ölçüde kontrol altına alınmış görülmektedir. Bunun bir iç, bir de dış olmak üzere iki önemli nedeni vardır: Birincisi, Bahreyn muhalefetinin bölünmüşlüğüdür. Bayreyn'de muhalefeti destekleyen Sunnilerin ayaklanması bir Şii ayaklanması olarak tanımlama propagandalarından etkilendiği görülmüştür. Ayrıca Şii partiler arasında da özellikle yöntem konusunda önemli ayrılıklar çıkmıştır. İkinci neden ise dış faktörlerle ilgilidir. Burada özellikle Suudi Arabistan'ın rolü kritik olmuştur. Bahreyn'deki gelişmeler Suudi Arabistan'daki rejimin kendi geleceği açısından hayatı görülmüştür. Suudi Arabistan bir Körfez monarşisinin yıkılmasının kendi istikrarı açısından da tehlikeli bulmuştur. Ayrıca bu ülkedeki istikrarsızlık Suudi Arabistan'ın ekonomik çıkarlarını da tehdit etmekteydi. Petrol kaynakları tükenme noktasına gelen Bahreyn'in en önemli gelir kaynağı Suudi Arabistan'la hükümrانlığını paylaştığı ve tamamen Suudi ARAMCO şirketi tarafından işletilen Abu Safa petrol kuyularından gelmektedir. Son olarak kendi Şii nüfusuna ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapan Suudi Arabistan Bayreyn'de demokratikleşme yoluyla Şii'lerin söz sahibi olmasından rahatsız olurdu. Bütün bu nedenlerle Suudi Arabistan Bahreyn ayaklanmasına müdahale oldu ve askeri müdahale yoluyla da bu ayaklanmanın -şimdilik- bastırılmasını sağladı.

Öte yandan ABD ve İngiltere, Bahreyn rejiminin güç kullanımını eleştirelere de, başka bazı Arap ülkelerinde olduğu gibi ne rejim değişikliği temennisinde bulundular ne de ambargodan söz ettiler. Çünkü bu ülkelerin Bahreyn'le stratejik işbirliği İran'ı sınırlama politikasının temel öğelerinden biriydi

Son olarak Suriye de hem iç yapısından kaynaklanan özelikleri, hem de ülkenin bölge politikası için önemi nedeniyle karmaşık bir durum arz etmektedir.

3 Körfez İşbirliği Konseyi İran devriminin ihracı ve İran-Irak Savaşının yayılma risklerine karşı tehdit algılayan Suudia Arabistan, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Ummman tarafından May 1981 yılında kurulmuştur.

4 Hasan Jamali, *A Failed Uprising in Bahrain*, ISS Opinion, Mayıs 2011, http://www.iss.europa.eu/uploads/media/A_failed_uprising_in_Bahrain.pdf

Diğer Arap ülkeleri ile benzer problemlerle karşı karşıya olan Suriye'de Tunus'ta başlayan "Arap Baharı"ndan etkilenmesi şaşırtıcı olmamıştır. Aslında Suriye'de Hafiz Esad'ın 2000 yılında ölümünden sonra oğlu Beşar iktidara geldikten sonra özellikle siyasi anlamda reform beklenisi artmıştı. O dönemde sivil toplum örgütlenmelerine izin verilmiş ve bir siyasi diaylog süreci başlamıştı. Ancak bu dönem çok kısa sürdü. İktidarını pekiştirmeye problemiyle karşı karşıya olan Beşar bu süreci sürdürmek istemedi. O zaman bugün de olduğu gibi rejim ülkenin savaş durumunda olduğunu, dış düşmanlar karşısında tartışma görüntüsü verilmemesi ve birlilik olunması gerektiği mesajı ile siyasi açılım sürecini sona erdirdi. Ancak Beşar, babasının döneminde başlayan ekonomik liberalleşme sürecini daha da ileri götürdü. Bu süreçten öncelikle rejim yanlıları faydalandılar.

Suriye'deki ayaklanma da diğer ülkelerdeki gibi öncelikle siyasal reform isteği ile başladı. Anayasal reform yapılması, başka siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesi, adil seçimlerin yapılması, siyasi tutukluların serbest bırakılması ile yolsuzluk ve yoksulluğa çözüm bulunması gibi talepler muhalefet tarafından dile getirildi. Suriye rejiminin bariçıl ayaklanmalara tepkisi oldukça sert oldu. Öte yandan oldukça geç de olsa bazı reform sözleri verildi, ancak bunların da birçoğu uygulanmadı. Bu nedenlerle muhalefet daha sonra Beşar rejiminin gitmesi talebini dillendirmeye başladı.

Suriye'deki ayaklanma Tunus ve Mısır'daki gelişmelerden baştan beri ayrıldı. Özellikle azınlıklar, Alawi, Dürzi ve Hıristiyanlar, rejime kendi eleştirileri olsa da rejimin devrilip Sunni ağırlıklı bir rejim kurulması endişesiyle ayaklanmaya biraz kuşkuyla baktılar. Onların bu korkuları rejim tarafından da kullanıldı. Ayrıca bazı kesimler rejimin yıkılmasını yaratacağı istikrarsızlıktan korktular. Özellikle son yillardaki ekonomik liberalleşmeden faydalananlar kazanımlarını kaybetmek korkusuyla rejimi desteklemeye devam ettiler. Bu anlamda ayaklanma Suriye'nin en büyük iki şehrinde, Şam ve Halep'te ayaklanmalara katılımın çok düşük olması bu farklılıklara işaret ediyordu. Benzer şekilde içinde ve ülke dışındaki Suriye muhalefetinin çok bölünmüş yapısı da rejimin elini güçlendiren bir faktör oldu. Aynı şekilde muhalefetin ortak bir vizyon ortaya koymakta yaşadığı zorluklar da muhalefetin zayıflığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Beşar yönetimi Tunus ve Mısır'da olanlardan da aldığı dersle sonuna kadar direnme kararını almış görünüyor. Son olarak dış dünyanın Suriye'de olanlara tepkisi de diğer örneklerden önemli farklılıklar gözetmektedir. Suriye'nin Lübnan politikasındaki etkileri, İsrail ile ilişkileri, İran ile ittifakı Libya türü bir müdahaleyi dış güçler açısından zorlaştırmaktadır. Rejim de bunun farkındadır. Öte yandan artık Türkiye'nin de katıldığı ambargolar, muhalefetin silahlandırıyor olabileceği ilişkin haberler, muhalafetin biraraya getirilmesi için artan çabalar Suriye'de yeni bir döneme gireliyor olunabileceğinin işaretlerini vermektedir.

Sonuç Yerine

Soğuk Savaş sonrası döneminde dünyanın çeşitli yerlerinde görülen siyasi çalkantılardan muafmiş gibi görünen Arap dünyası 2011 yılında büyük bir çalkantının içine girmiştir. Bu durumun kendisi ilginç ve açıklamaya muhtaç olmakla birlikte, nasıl evrileceği hiç de belli olmayan bir sürecin başladığı ortadadır. Bu ayaklanmaların zamanlamaları ve ayaklanmalarda benzer sıkıntıların ifade edilmesi bu yeni gelişmeye bölgesel bir boyut vermektedir. Ancak bu görünürdeki genel niteliklerin ötesinde Arap ayaklanmaları farklı nitelikler taşımaktadır. Bu farklılıklar ortaya çıkan faktörlerden ikisi spesifik ülkedeki gelişmeleri anlamada öncelikle önem taşımaktadır: O ülkenin toplumsal yapısı ile uluslararası ve bölgesel politikadaki yeri. Parçalı toplumsal yapıya sahip ve bunların varolan rejimlerce yıllarca yeniden üretildiği ve sömürgülü ülkelerde süreç daha sancılı olmakta ve iç savaş tehlikesi barındırmaktadır. Bu farklılıklar her ne pahasına olsun iktidarda kalmaya çalışan rejimlerce kullanılmaktadır. Özellikle Suriye, Yemen ve Bahreyn de bu tür politikalar ayaklanmaların her kesimde yayılmasını engellemiştir. Öte yandan söz konusu ülkenin uluslararası aktörler açısından stratejik ve ekonomik önemi ile bölgesel dinamiklerdeki yeri hem dış dünyanın sürece müdahalesinin niteliğini belirlemekte ve dolayısıyla içerisindeki dönüşümlere etkide bulunmaktadır. Ayaklanmalar başladıkten sonra özellikle ABD stratejik önemde gördüğü bu bölgedeki dönüşüm süreçlerini mümkün olduğunda kontrol etmeye ve çıkarlarına aykırı gelişmeleri engellemeye çalışmaktadır. ABD'nin Ortadoğu politikası açısından kilit önemde olan Mısır'da ordunun gündümünde kontrollü bir geçiş saframaya çalışırken, Libya'da diğer NATO ülkeleriyle birlikte askeri müdahaleye girişmekte, ABD ile stratejik işbirliği yapan Bahreyn'de ise var olan rejimin yıkılmasını desteklemektedir. Başta ABD olmak üzere bölgesel ve küresel aktörlerin politikaları ayaklanmaların tetiklediği değişimin ne yöne evrileceğini belirlemektedir.

Kaynakça

Anderson, Lisa, (1991) "Absolutism and the Resilience of Monarchy in the Middle East," *Political Science Quarterly*, Cilt: 106, No: 1, Bahar, ss. 1-15.

Jamali, Hasan (2011) , *A Failed Uprising in Bahrain*, ISS Opinion, Mayıs 2011, http://www.iss.europa.eu/uploads/media/A_failed_uprising_in_Bahrain.pdf